

Dariusz Makiłła

Akademia
Ekonomiczno-Humanistyczna
Warszawa

ORCID 0000-0003-0775-4617

Rzeczpospolita sejmików w XVII–XVIII w. Czyje były?*

Słowa kluczowe: sejmiiki, magnateria, ustroj, szlachta, Rzeczpospolita XVI–XVIII w.

Poza przywilejami królewskimi, pochodzącymi jeszcze z 1454 r., zwanymi niezawskimi, które legitymizowały i sankcjonowały faktyczne miejsce sejmików w systemie ustrojowym państwa, w tym także określały zakres ich działania i kompetencji¹, nie licząc również krótkiej wzmianki w punkcie ósmym Artykułów henrykowskich, przyjętych jako ustawa sejmu koronacyjnego w 1576 r.² o wykonywaniu przez króla swojej prerogatywy do ich zwoływania, potwierdzającej ich istnienie, jako instytucjonalnego elementu systemu poli-

*

Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/544352/2022/2022 kwota dofinansowania 471 613,60 całkowita wartość projektu 493 613,60.

- ¹ S. Roman, *Przywileje niezawskie*, Wrocław 1957, s. 98–137, 168–171; M. Bobrzyński, *O ustawodawstwie niezawskim*, Kraków 1873, s. 160–165; A. Kłodziński, *W sprawie przywilejów niezawskich*, w: *Studia historyczne wydane ku czci Prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 264–273; *Ius Polonicum*, wyd. J.W. Bandtkie, Warszawa 1831, s. 266–267.
- ² *Articuli conventus Electionis Generalis Regni*, AGAD, *Acta terrestria et castriensia Varsaviensia*, t. 87, s. 19v; *Articulos per senatores ac universos Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Ordines et Status...*; E.H. de Noailles, *Henri de Valois*, t. 3, Paris 1867, s. 440; D. Makiłła, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Geneza – obowiązywanie – stosowanie. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2012, s. 229–231, 243–248.

tycznego³ – mieliśmy do czynienia z czymś, co nie podlegało zbyt często prawnoustrojowej regulacji⁴.

De facto jednak sejmiki istniały i nikt, kto uczestniczył w życiu politycznym ówczesnej Rzeczypospolitej nie kwestionował prawa do ich istnienia, chociaż ich zwoływanie wynikało pierwotnie⁵, jak należy uznać, przede wszystkim ze zwyczaju, który nie będąc wprawdzie prawem, mógł się jednak zaliczać do czynników kształtujących w drodze powtarzającej się praktyki stosunki prawne i ustrojowe i z tego powodu nie można go było wykluczać z ówczesnego zasobu norm ustrojowych⁶. Podstawą prawną powoływania sejmików były również prawa polityczne szlachty o charakterze wolności. Powstałe w trakcie kształtowania się ustroju Rzeczypospolitej, związane były one także z organizacją państwa, gwarantując szlachcie, w ramach powstałych struktur oraz wiążących się z nimi praw, podstawę do ich wykonywania, pośrednio regulując istnienie i funkcjonowanie sejmików, mających oparcie nie tylko w różnych treściowo aktach prawnych, ale także

³ D. Makiłła, *Prerogatywa królewska wobec sejmików w polskim prawie ustrojowym drugiej połowy XVI w.*, w: *Szlachta polska i jej dziedzictwo. Księga na 65 lat Prof. dr hab. Jana Dziegielewskiego*, red. D. Kuźmina, R. Lolo, K. Łatak, E. Potkowski, Warszawa 2013, s. 99–110; idem, *Artykuły henrykowskie*, s. 243–248.

⁴ Konstytucja dotycząca funkcjonowania sejmików i terminach zwoływania w stosunku do Sejmu o składaniu ich przed wojną *De locis Conventionum*, 1496, VL 1, s. 270. W konstytucji sejmowej z 1510 r. przyjęto procedurę określającą kolejność obrad instytucji sejmikowych biorących udział w procesie legislacyjnym. Sejmik średzki w Wielkopolsce miał być przykładowo wyznaczany na dwa tygodnie przed kolskim, który z kolei o osiem dni miał poprzedzać sejm w Piotrkowie. Konstytucja z 1510 r. *Tempora determinanta, quibus conventus particulares sequi debeant*, VL 1, s. 366. W. Dworzaczek, *Rozwój życia sejmikowego. Wpływy polityczne magnatów (od pocz. XVI do poł. XVII w.)*, w: *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1969, s. 509–510. Na taką również procedurę zwoływania sejmików przed sejmem powoływał się król, nie przytaczając jednak jasno określonej regulacji prawnej, która zawarta byłaby w statutach królestwa. Konstytucja sejmu w Piotrkowie r. 1550, VL II, s. 595. Podobnie w stosunku do obrad sejmu 1550 r. „Elementa ad Fontium Editiones”, t. 39, Romae 1976, nr 1235, 1245; Konstytucja sejmu z 1562 r. *O złożeniu Walnego seymu, y Powiatowych Seymików*, VL 2, s. 623; Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, Cz. II, oddz. 1, wyd. T. Działyński, Poznań 1861, s. 51.

⁵ W. Kriegeisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 17–19.

⁶ O. Balzer, *Uwagi o prawie zwyczajowem i ustauniczem w Polsce*, KH 2, 1888, 1, s. 180–192; W. Uruszczak, *Zwyczaj a ustawa w staropolskiej myśli prawniczej*, w: *Z historii państwa, prawa, miast i Polonii. Prace ofiarowane Profesorowi Władysławowi Ćwikowi w czterdziestolecie Jego pracy twórczej*, red. J. Ciągwa, T. Opas, Rzeszów 1992, s. 263–277; D. Makiłła, *Rzeczpospolita zdwersyfikowanego prawa (uwagi o porządku prawnym Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.)*, „Państwo i Prawo” 72, 2017, 3, s. 97–101.

w tradycji prawnej, jak chociażby w prawie do zrzeszania się, *ius vetandi, aequitas*, które pojmowane mogło być również jako prawo dostępu do praw i instytucji⁷. Z tego powodu sejniki chronione były także normami prawa zobowiązań wynikających z naruszenia prawa, gdyż zakłócanie porządku ich procedowania uznawano za zbrodnie mające charakter publiczny, które podlegały ściganiu przez aparat państwa, nakładający na ich sprawców kary publiczne⁸.

Sejniki usytuowane były więc w systemie politycznym Rzeczypospolitej, będąc instytucją ustroju, mającą oparcie w strukturze terytorialno-ustrojowej państwa i występującą we wszystkich jej jednostkach, województwach, ziemiach lub powiatach⁹. Będąc instytucją pierwotnie polską, zostały one również utworzone

⁷ D. Makilla, *Historia prawa w Polsce*, Warszawa 2008, s. 79–81; A. Lityński, *Problem szlacheckiego prawa zgromadzeń ziemskich w Polsce w XVII i XVIII w.*, CPH 26, 1974, 1, s. 175–183; idem, *O modelu monografii sejmiku*, CPH 27, 1985, 1, s. 145–147.

⁸ A. Lityński, *Przestępstwa polityczne w polskim prawie karnym XVI–XVIII wieku*, Katowice 1976, s. 114–121; idem, *Ochrona sejmików w polskim ustawodawstwie karnym XVI–XVIII w.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 7, 1976, s. 229–242; Konstytucja z 1581 r. *Rusznic używanie*, VL 2, s. 1012.

⁹ Zob. literaturę poświęconą miejscu i roli sejmików w interesującej nas epoce. J. Bardach, *Historia sejmiku polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 28–32; A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, Warszawa 1978; idem, *Sejniki ziemskie, początek ich i rozwój aż do ustalenia się posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmiku walnego*, Warszawa 1895; A. Prochaska, *Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów*, RWHF PAU, ser. 2, t. 13, 1899, s. 1–184 passim; F. Piekosiński, *Wiece, sejniki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, RWHF PAU, ser. 2, t. 14, 1900, s. 171–251; H. Chodynicki, *Sejniki ziem ruskich w wieku XV*, Lwów 1906; S. Sochaniewicz, *Z dziejów sejmiku wizeńskiego (1673–1732)*, KH 29, 1915, 1–4, s. 17–54; J. Włodarczyk, *Sejniki łączycyckie*, Łódź 1973; W. Czaplński, *Rola sejmików w kształtowaniu się kultury politycznej w Polsce*, w: *Dzieje kultury politycznej w Polsce*, red. J.A. Gierowski, Warszawa 1977, s. 42–50; S. Plaza, *Sejniki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa 1984; idem, *Sejniki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa 1987; W. Krieseisen, op. cit.; A. Lityński, *Problem szlacheckiego prawa zgromadzeń ziemskich*, s. 175–183; idem, *Sejniki dawnej Rzeczypospolitej*, PH 66, 1975, 2, s. 295–304; idem, *Sejniki ziemskie koronne Rzeczypospolitej w okresie oligarchii*, CPH 35, 1983, 1, s. 177–192; idem, *Sejmik jako instytucja demokracji szlacheckiej*, w: *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Plazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1999, s. 71–86; K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich [1697–1763]*, Kraków 1981; Z. Trawicka, *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572–1696*, Kielce 1985; A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów [1587–1668]*, Opolo 1989; A. Sucheni-Grabowska, *O sejmiku ziemi liwskiej w latach 1542–1695*, w: *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. T. Chynczewska-Hennel, Warszawa 1993,

na Litwie (1565), kiedy tworzyła się w miarę jednolita struktura prawnoustrojowa Rzeczypospolitej, przy czym dokonywana odgórnie reforma sądownictwa litewskiego z 1564 r. nadała im od razu inne osadzenie, w powiatach zbierały się bowiem w siedzibie okręgu¹⁰.

Jako osobną, ale ściśle wyrastającą z praktyki ustrojowej i politycznej ich formę można wskazać sejmiki prowincjonalne, a więc takie, które organizacyjnie, ale także zakresem działania, znajdowały się już na wyższym prowincjonalnym poziomie terytorialnego działania. Te jednak będąc formą pośrednią między instytucjami terytorialnymi, czyli sejmikami ziemskimi, istniejącymi w każdej ziemi, województwie, a sejmem, działały głównie w XV w. Sporadycznie występowały w okresach późniejszych, jako generały na terytoriach mających charakter prowincji, jak je czasem określano (Wielkopolska, Małopolska, Ruś, Mazowsze, Prusy Królewskie, Wielkie Księstwo Litewskie)¹¹. W związku ze zmianami terytorial-

s. 29–38; E. Opaliński, *Sejmiki południowo-wschodnie a Rzeczypospolita w latach 1587–1648*, w: *Ludzie, kontakty, kultura XVI–XVIII w. Prace ofiarowane Profesor Marii Boguckiej*, red. J. Kowecki, J. Tazbir, Warszawa 1997, s. 81–91; J. Siedlecki, *Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku*, PH, 80, 1989, 2, s. 241–272; J. Dygdała, *Sejmiki powiatowe województwa pomorskiego w czasach saskich i stanisławowskich (1696–1772)*, ZH 52, 1987, 4, s. 79–101; J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002; B. Dyaś, *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński, w latach 1617–1717 (Z dziejów instytucji stanowej)*, Toruń 2004; K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006; R. Kozyrski, *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006; A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009; W. Filipczak, *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012; idem, *Sejmiki województwa płockiego w latach 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 8, 2009, 2, s. 23–62; J. Ternes, *Sejmiki ziemskie i ich miejsce w systemie parlamentarnym szlacheckiej Rzeczypospolitej*, w: *Między konstytucją Nihil Novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XXX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005, s. 83–97; A. Król, *Sejmik ziem lwowskiej, przemyskiej i sanockiej w Sądowej Wiszni za panowania Wazów (1587–1668)*, Przemyśl 2018; O. Vinnyczenko, *Regionalne struktury polityczne i samorządowe ziem ukraińskich Rzeczypospolitej w latach 1572–1668. Różne poziomy i wzajemne relacje (zarys ogólny)*, w: *Unie między państwowe. Parlamentaryzm. Samorządność. Studia z dziejów ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczak et al., Warszawa 2020, s. 429–451.

¹⁰ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 47–70.

¹¹ J. Bardach, op. cit., s. 25–38; W. Kriegseisen, op. cit., s. 19–24; J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948; S. Achremczyk, *Organizacja i funkcjonowanie sejmiku generalnego Prus Królewskich w XVIII w.*, Toruń 1982; Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus królewskich 1569–1772*. Or-

nymi, które miały miejsce w XVI–XVIII w., i tworzeniem się nowych jednostek terytorialnych, zarówno przybywało sejmików, jak i ich ubywało.

To pozornie zasadnicze co do swojego znaczenia wprowadzenie miało na celu określenie ustrojowej roli i znaczenia sejmików w systemie politycznym Rzeczypospolitej. Osobny natomiast charakter miało ich funkcjonalne znaczenie. Podlegało ono również ewolucji. Sejmiki były bowiem zjazdami szlachty, które w pewnym momencie urosły, chociaż na krótko w XV w. do rangi terytorialnych organów władzy, z którymi król uzgadniał istotne dla państwa decyzje¹². Z chwilą ukonstytuowania się sejmu jako organu władzy najwyższej, sejmiki, dokonawszy translacji swoich uprawnień na sejm, rezygnując ze swoich uprawnień dających się realizować partykularnie, uznając podległość czy też zależność od sejmu, zachowały jednak swoją pozycję w całości systemu, w instytucjonalnie, hierarchicznie ukształtowanym modelu władzy, jako jego nieodzowne ogniwo (*Conventiculis conspirationibusque omnem praecluderent occasione, antiqua Comitata magna celebrant*)¹³. Splecenie się terytoriów wchodzących w skład Rzeczypospolitej w jedną strukturalną tkankę łączyło się z siecią sejmików, będących terytorialnymi ośrodkami życia politycznego.

Kryzysy polityczne, którymi były okresy bezkrólewia, spowodowały emancypację polityczną szlachty, a zarazem wzrost znaczenia sejmików obok innych zjazdów czasu bezkrólewia. W tym trudnym bowiem okresie sieć sejmików, która wyłoniła się podczas pierwszego *interregnum*, była podstawą zachowania państwowości¹⁴. Przez krótki moment, zanim ukonstytuowała się struktura centralnych organów władzy okresu bezkrólewia, sejmiki stawały się więc podstawowym organem funkcjonowania Rzeczypospolitej składającej się z różnych terytoriów. Zasada ta zachowała się przez cały okres istnienia Rzeczypospolitej. Nie naruszała ona jednak jeszcze ich ustrojowej pozycji. Sejm bowiem nadal dominował, zaś

ganizacja i funkcjonowanie na tle systemu zgromadzeń stanowych prowincji, Toruń 1992; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, passim.

¹² J. Bardach, op. cit., s. 25–35; W. Uruszczak, *Sejm walny koronny 1506–1540*, Warszawa 1981, s. 45–52.

¹³ Zasadę tę, wyraźnie określającą sposób postępowania w sprawach państwowych, sformułował w swoim dziele o ustroju Królestwa Polskiego, potwierdzając jej funkcjonowanie, J. Przyłuski, *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae*, Kraków 1551–1553, fol. 288.

¹⁴ J. Dziegielewski, *Sejmy elekcyjne*, s. 43–54; E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewicach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998, s. 11–49, 89–165, 211–223, 261–292; Z. Trawicka, *Sejmik przedkonwokacyjny wiszeński z 3 czerwca 1632 r.*, „Studia Historyczno-Prawne”, Opole 2004, s. 315–321; D. Makiła, *Artykuły henrykowskie*, s. 29–39, 111–115.

sejmiki pozostawały w szczególnej relacji do niego, odgrywając wielostronną, ale ściśle określoną rolę¹⁵. Od strony ustrojowej sejmiki terytorialne były jedną in-

¹⁵ Zob. literaturę poświęconą miejscu i roli sejmików w interesującej nas epoce. A. Pawiński, *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, Warszawa 1978; idem, *Sejmiki ziemskie, początek ich i rozwój aż do ustalenia się posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmu walnego*, Warszawa 1895; J. Siemieński, *Od sejmików do sejmu 1454–1505*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, s. 445–460; idem, *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, RWHF PAU, ser. 2, t. 23, Kraków 1906, s. 260–322; A. Prochaska, *Sejmiki wiszeńskie w czasach trzech elekcji pojagiellońskich*, KH 17, 1903, s. 363–404, 544–595; S. Sosin, *Reforma sejmików na Sejmie Czteroletnim*, „Korpus Kadetów nr 2”. W 10. rocznicę istnienia 1919/20–1929/30, Chełmno 1930, s. 19–86; S. Pomykał, *Sejmiki wielkopolskie w Środzie w latach 1733–1763*, Kalisz 1932; S. Śreniowski, *Organizacja sejmiku halickiego*, Lwów 1938; W. Czapliński, op. cit., s. 42–50; J. Leszczyński, *Siedemnastowieczne sejmiki a kultura polityczna szlachty*, w: *Dzieje kultury politycznej*, s. 51–68; W. Uruszczak, *Sejm walny*, s. 92–126; A. Lityński, *Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII wieku*, KH 49, 1992, 4, s. 17–34; idem, *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, 5, Prace Prawnicze, 1, Katowice 1970, s. 89–105; idem, *Sejmiki ziemskie koronne Rzeczypospolitej w okresie oligarchii*, CPH 35, 1983, 1, s. 177–192; idem, *O głosowaniu na sejmikach (1674–1793). Zagadnienia prawno-ustrojowe*, w: *Z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu”, Historia, t. 26, Opole 1988, s. 85–101; S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772. Skład społeczny i działalność*, Olsztyn 1981; J. Choińska-Mika, *Między społeczeństwem szlacheckim a władzą. Problemy komunikacji, społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza*, Warszawa 2002; eadem, *Sejmiki koronne XVI–XVII wieku. Problemy badawcze*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 13–23; H. Wisner, *Kilka pytań w związku z formami instytucjonalnymi życia publicznego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Czasy pierwszych Wazów*, w: ibidem, s. 25–33; R. Jurgaitis, *Funkcjonowanie sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795. Między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, w: ibidem, s. 35–53; A. Radaman, *Samorząd sejmikowy w powiatach województwa nowogrodzkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1565–1632*, w: ibidem, s. 55–103; H. Wisner, *Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja wileńska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 3: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku. W kręgu polityki i kultury*, Warszawa 1989, s. 51–66; J. Urwanowicz, *Funkcjonowanie sejmików podlaskich w XVI–XVIII wieku. Typowość czy specyfika*, w: *Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Jankowski, A. Klonder, Bydgoszcz 2004, s. 105–119; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004; W. Szczygielski, *O nową ustawę sejmikową. Rezultaty głosowania sejmowego z 24 marca 1791 r.*, w: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej. Studia*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 495–504; Ł. Wroniszewski, *Wzrost znaczenia sejmików w czasach Stefana Batorego na przykładzie sejmu 1578 roku*, w: ibidem, s. 129–141; W. Bednaruk, *Sejmiki deputackie województw południowo-wschodniej Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku*, w: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003, s. 259–267; W. Filipczak, *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*,

stytucją, występującą w różnych rodzajach zgromadzeń sejmikowych, zajmując się również, zgodnie ze swoimi celami, różnymi sprawami¹⁶.

- Łódź 2012; W. Bondyra, *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005; E. Kowalska, *Organizacja i działalność sejmiku brzesko-litewskiego w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, „Lituano-Slavica Posnaniensia” 13, 2008, s. 69–93; H. Litwin, *Równi do równych. Kijowska reprezentacja stanowa 1569–1648*, Warszawa 2009; J. Sobczak, *Sejmiki województwa podlaskiego po reformie w r. 1791*, SH 29, 1986, 4, s. 517–540; T. Ciesielski, *Sejmiki wobec kwestii bezpieczeństwa publicznego w czasach Augusta III – milicje wojewódzkie*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 319–330; D. Konieczna, *Ustrój i funkcjonowanie sejmików elekcyjnych w powiecie brzesko litewskim do 1764*, w: *ibidem*, s. 43–57; D. Rolnik, *Sejmiki poselskie drugiej połowy panowania Stanisława Augusta. O czynnikach i motywacjach decydujących o wyborze posłów sejmowych*, w: *ibidem*, s. 331–355; M. Wagner, *Sejmik ziemi liwskiej w dobie Jana III Sobieskiego (1674–1696). Zarys problematyki*, w: *ibidem*, s. 253–262; L. Wierzbicki, *Sejmiki relacyjne w Koronie z roku 1673*, w: *ibidem*, s. 245–251.
- ¹⁶ W. Kriegseisen, *op. cit.*, s. 80–101; R. Bosek, *Stanowisko sejmiku proszowickiego w sprawach skarbowych w latach 1572–1648*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 504, Historia 34, 1981, s. 91–98; W. Urban, *Sprawy kościelne na sejmikach odbywanych w Małopolsce 1535–1548*, w: *Z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu”, Historia, 26, 1989, s. 193–202; E. Opaliński, *Sejmiki szlacheckie wobec kwestii tolerancji religijnej w latach 1587–1648*, OiRP 34, 1989, s. 21–40; M. Talik, *Stanowisko sejmików mało- i wielkopolskich wobec spraw podatkowych w pierwszej i na początku drugiej połowy XVII w.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 504, Historia 34, 1981, s. 67–83; J. Choińska-Mika, *Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej w latach 1587–1605 w opinii szlachty różańskiej*, w: *Kultura, polityka, dyplomacja. Studia ofiarowane Profesorowi Jaremiu Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, red. A. Bartnicki et al., Warszawa 1990, s. 91–107; *eadem*, *Sejmiki mazowieckie z przelomu XVI i XVII w. O zagrożeniach bezpieczeństwa publicznego Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 5, 1995, s. 19–28; M. Ujma, *Stosunek sejmiku lubelskiego do polityki zagranicznej Rzeczypospolitej w latach 1587–1632*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich Opolu”, Historia 27, 1990, s. 59–77; *eadem*, *Stosunek sejmiku lubelskiego do problemów skarbowych w świetle jego uchwał z lat 1572–1696*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich Opolu”, Historia 30, 1994, s. 124–147; P. Gawron, *Sejmiki koronne wobec problemu hiberny wojska kwarcianego w czasach Władysława IV Wazy (1632–1648)*, w: *Po unii*, s. 125–154; A. Moniuszko, *Sejmiki mazowieckie wobec prób reformy koronnego procesu ziemskiego w latach 1587–1648*, w: *ibidem*, s. 73–88; M. Nagielski, *Sejmiki deputackie wobec sprawy Jerzego Sebastiana Lubomirskiego we wrześniu 1665 roku*, w: *ibidem*, s. 199–225; A. Perłakowski, *Sejmik województwa krakowskiego wobec problemów eksploatacji i handlu solą w czasach Augusta II (1697–1735)*, w: *ibidem*, s. 263–276; M. Sawicki, *Sejmiki litewskie wobec próby połączenia konwokacji z elekcją w 1648 roku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 10, 2007, s. 97–103; R. Kozyński, *Sejmiki szlacheckie a problematyka wyznaniowa w latach 1648–1772. Próba generalizacji zagadnień na podstawie akt województwa ruskiego*, w: *Conventa et parlamenta. Studia i szkice z dziejów parlamentaryzmu*, red. T. Matuszak, Piotrków Trybunalski 2015, s. 21–39.

Załamaniem się pozycji sejmów w połowie XVII w. i postępująca z czasem utrata zdolności działania wymusiły na sejmikach, ale jednocześnie otworzyły przed nimi nowe możliwości funkcjonowania, które stały się wyrazem postępującej w Rzeczypospolitej decentralizacji suwerenności. Uzurpacja przez sejmiki uprawnień do podejmowania decyzji w zakresie władzy państwowej, pomimo osiągniętych lokalnie sukcesów w zarządzaniu terytoriami¹⁷, w istocie była odzwierciedleniem dysfunkcjonalności Rzeczypospolitej, która wyrastała z oczywistej wady ustrojowej, jaką było zakłócenie pionowej struktury państwa¹⁸. W tej sytuacji sejmiki, mocne pod każdym względem na własnych terytoriach, odzwierciedlając skrzywiony charakter państw, stały się w rzeczywistości jako słabe na zewnątrz, gdyż nie stanowiły zwartej siły, łupem politycznym obcych interwentów. Stąd próbując przywrócić zdolności do działania państwa jako całości po trudnych doświadczeniach pierwszych lat XVIII w., ich pozycja, przynajmniej formalnie w 1717 r., została przywrócona do ustalonego w przeszłości miejsca w ustroju, a ich polityczne możliwości wyraźnie ograniczone, co jednak w praktyce aż do 1764 r. nie do końca było w pełni respektowane¹⁹.

¹⁷ A. Lityński, *Szlachecki samorząd gospodarczy*, s. 24; W. Kriegseisen, op. cit., s. 233–236; J.A. Gierowski, *Szlachecki samorząd województw i ziem w XVI–XVIII w.*, w: *Studia z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. K. Matwijowski, Z. Wójcik, Wrocław 1988, s. 151–159; A. Lityński, *Małopolskie sądy skarbowe do roku 1717*, CPH 24, 1972, 2, s. 107–123; J. Sobczak, *Wielkopolski samorząd szlachecki*, „Kronika Wielkopolska” 1990, nr 3, s. 5–14; M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003; idem, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010; idem, *Między sejmem a samorządem terytorialnym. Konsekwencje ustrojowe funkcjonowania sejmików dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Unie międzypaństwowe*, s. 453–468; A. Filipczak-Kocur, *Litewskie sądownictwo skarbowe 1591–1717*, w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań: XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Warszawa 2008, s. 89–104; H. Olszewski, *Praktyka limitowania sejmików*, CPH 13, 1961, 1, s. 33–55; idem, *Rządy sejmikowe a problem samorządności w dawnej Polsce. Uwagi historyka prawa*, w: *Gospodarka – administracja – samorząd*, red. H. Olszewski, B. Popowska, Poznań 1997, s. 365–377.

¹⁸ D. Makiła, *Władza wykonawcza w Rzeczypospolitej. Od połowy XVII w. do 1763 r. Studium historyczno-prawne*, Toruń 2003, s. 66–70, 86–87; idem, *Rzeczpospolita samorządna. Kilka uwag o decentralizacji suwerenności państwa szlacheckiego w końcu XVII i pierwszej połowie XVIII wieku*, w: *Administracja państwowa i samorząd w ujęciu historycznoprawnym. Wybrane zagadnienia*, red. E. Mreńca, P.B. Zientarski, B. Czwojdrak, Warszawa 2018, s. 27–42; A. Lityński, *W kwestii suwerenności wewnętrznej Rzeczypospolitej w epoce oligarchii*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, Prace Prawnicze 1971, t. 2, s. 143–163.

¹⁹ W. Kriegseisen, op. cit., s. 46–47; G. Glabisz, *Prawo i bezprawie w praktyce ustrojowej funkcjonowania sejmików dawnej Rzeczypospolitej (XVIII wiek). Uwagi wstępne*, w: *Między*

Skoro takie, a nie inne były ustrojowe miejsce i funkcjonalna rola sejmików w systemie politycznym Rzeczypospolitej, które zmieniając się wraz z latami, stanowiły jednak odzwierciedlenie ewolucji ustroju, pojmowanej zarówno w aspekcie pozytywnym, jako nabierania pewnego określonego kształtu, jak i negatywnym, będącej odzwierciedleniem jego konstytucyjnych turbulencji, pozostaje postawić pytanie o rolę sejmików w życiu politycznym Rzeczypospolitej. Sejmiki były, jak wiadomo, odwzorowaniem układu społecznego, miejscem spotkania różnych grup spośród tych, którzy byli uprawnieni do udziału w życiu sejmikowym. Warstwowy układ tych uczestników, pomimo wzajemnego się ich przenikania, był jednocześnie wyrazem ich różnych celów politycznych. Funkcjonowanie polityczne sejmików oparte było również na mniej lub bardziej widocznych grupowych podziałach, które ujawniały się, ale też nabierały swojego wyrazu w zależności od okresu. Mimo zmiennych okoliczności, w których układy wewnątrz sejmików podlegały zmianom, przetasowaniom, pozycjonowaniu się ich uczestników w zależności od celów wynikających z ich interesów, mieliśmy zasadniczo do czynienia z pewnym stałym mechanizmem funkcjonowania. Rozwijał się on zarówno w skali terytorialnej, jak i w ujęciu ogólnopaństwowym. Udział w życiu sejmikowym był powszechny, albowiem obejmował wszystkich, którzy mieli do tego prawo, a była to grupa całkiem spora. W sensie praktycznym nie był on z reguły liczny, gdyż brali w nim udział tylko ci, których na to było stać, chyba że zwoływano do udziału tych, których nie było stać, ale ich wezwano i za udział w sejmiku wynagrodzono²⁰.

Sejmiki były niewątpliwie zawsze polem działania magnaterii, niezależnie od tego, jak ją będziemy definiować i za pomocą jakich kryteriów będziemy określać przynależność do tej grupy. Nie bacząc też na miejsce lokalizacji sejmiku, jego specyfikę i rozmiar, czy było to w Wielkopolsce, czy też na kresach, można przyjąć, że udział magnaterii w działaniach sejmików stanowił zawsze pewnego rodzaju *constans*. Magnaci byli tymi, którzy z reguły mieli większe szanse na zdobycie urzędów, zwłaszcza senatorskich, a z tego wypływały ich możliwości na sejmikach. Było jednak również i tak, że magnatem zostawało się wskutek rozsądnych działań, dopiero po uzyskaniu pewnych urzędów, po zdobyciu dojsia

Barokiem a Oświeceniem. Prawo i bezprawie, red. S. Achremczyk, J. Kielbik, Olsztyn 2018, s. 159–169; M. Zwierzykowski, *Geneza i konsekwencje reform sejmików w konstytucjach Sejmu Niemego*, w: *Sejm Niemy. Między mitem a reformą państwa*, red. M. Zwierzykowski, Warszawa 2019, s. 241–265.

²⁰ A. Lityński, *Problem szlacheckiego prawa*, s. 177–183; W. Kriegseisen, op. cit., s. 103–104.

do senatu, będącego nagrodą za odpowiednią służbę²¹. Niezależnie od tego, jaką rolę się odgrywało w otoczeniu królewskim, i dlatego, i z jakich powodów król decydował się obdarzyć kogoś funkcją senatorską, która mogła stać się odskocznią na dojście do grupy magnaterii, musiało to być jednak utrwalone pokoleniowo, albowiem nawet kilkukrotne wejście do senatu przedstawiciela rodziny nie musiało oznaczać przejścia w szeregi magnaterii. Były takie sejmiki, w których, ze względu na strukturę wewnętrzną terytorium, jak chociażby Mazowsze, przejście w kierunku magnaterii spośród licznej, rozrodzonej, a nawet majątnej szlachty, nawet biorąc pod uwagę ich bliskość do dworu, czyli Warszawy, nie było możliwe. Nie pomagały w tym nawet sensowne ożenki, które mogłyby, przy spełnieniu pewnych innych kryteriów, z reguły kogoś wywindować, otwierając drogę, która umożliwi mu zaliczenie go do magnaterii²². Zdarzało się jednak również, że tam, gdzie z wielu powodów nie było możliwe wykreowanie rodów magnackich, na sejmikach pojawiali się magnaci, którzy w tym środowisku mieli swoje dobra, dzięki czemu uzyskiwali znaczącą pozycję w sejmiku i możliwość realizowania swoich planów politycznych, jeśli nie osobiście, to chociażby poprzez zbudowanie własnej klienteli, która mogła działać w interesie swojego patrona, nie bez różnych korzyści dla siebie²³.

Jaką rolę i funkcję mogli odgrywać magnaci na poszczególnych sejmikach? I ponadto, czy w ich działaniach można byłoby wykazać pewną wspólną czy też podobną metodę postępowania? W XV i w pierwszej połowie XVI w., kiedy pozycja sejmików się jeszcze kształtowała, a rola sejmu mimo uzyskiwania przez niego dominującej pozycji nie była jeszcze taka widoczna, senatorowie pochodzący z danych terytoriów w jakimś stopniu, chociażby dlatego, że byli zobowiązani do brania udziału w sejmikach, odgrywali w pewnym sensie rolę agentów królewskich, działających w imieniu króla, organizujących sejmik, co było niejako, z racji pełnionych senatorskich funkcji naturalne, tym bardziej że wypływało to z tradycyjnych funkcji pełnionych przez dygnitarzy w terenie. Senatorowie niezależnie od tego, kim byli z pochodzenia, a byli wśród nich niewątpliwie także

²¹ K. Kościelniak, *Przez pole bitwy do magnaterii. Przyczynek do kariery społecznej w Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII wieku*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012, s. 757–771.

²² M. Korwin-Szymanowski, *Tworzenie elit regionalnych aktywnej politycznie szlachty zachodniego Mazowsza w XVIII wieku* (nieopublikowana praca doktorska, obroniona na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2022).

²³ W. Kriegseisen, op. cit., s. 128–131; A. Brzozowski, *Specyfika klientelizmu wielkopolskiego w XVII wieku*, w: *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 374–381.

tacy, których ze względu na spełnienie wielu kryteriów można byłoby zaliczyć do magnaterii, stanowili często niezbędny łącznik władzy królewskiej z poddanymi w terenie. W tym znaczeniu sejmik siłą rzeczy był miejscem nie tylko spotkania, ale załatwiania ważnych interesów politycznych. Sprzęgnięcie sieci sejmików, działających w terenie z centrum politycznym, skupionym wokół dworu królewskiego, decydowało o spistości państwa. W późniejszym czasie, poza okresami bezkrólewia, podczas których masowy udział szlachty w tych przedsięwzięciach mógł równoważyć wpływy i znaczenie członków senatu na sejmikach, sejmiki coraz bardziej stawały się narzędziami gry i walki politycznej. Nie zawsze też znaczenie na sejmiku i możliwość realizacji celów politycznych musiały być związane z posiadaniem urzędu dygnitarskiego. Sejmik bowiem mógł być miejscem starcia o interesy także tych, którzy nie posiadając znaczącego urzędu dygnitarskiego, ale mając wystarczające środki i zasoby, znajdujące oparcie w posiadanych przez nich dobrach, mogli pozwolić sobie na prowadzenie własnej polityki. I tutaj spotykamy się z mechanizmem nowym, który pojawił się z czasem, ale też nieco odrębnym od poprzedniej sytuacji, albowiem opartym na działaniu własnych interesów kontra interesom, na przykład nawet królewskim, pozwalającym na budowanie wokół siebie całych stronnictw²⁴.

Zasadniczo można przyjąć, że skład osobowy sejmiku, ale przede wszystkim jego wewnętrzne konfiguracje, nieprzypadkowo odzwierciedlały więc w ramach sejmiku z reguły modelowy układ: król/dwór – magnateria/fakcje²⁵. Tworzyło to swego rodzaju linię podziału na dwie, a czasem więcej sfer wpływów, jeśli zdarzało się, że na sejmiku wyłaniała się niezależna, ale silna grupa miejscowej szlachty, która pozostawała w opozycji zarówno wobec dworu, jak i starającej się odgrywać na sejmiku własną rolę magnaterii²⁶. W większości były to grupy niesformalizowa-

²⁴ W. Tygielski, *Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI–XVII wieku. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler, Warszawa 1989, s. 261–281; J. Dziegielewski, *Możnowładcy mazowieccy wobec konfliktów wewnętrznych w RP w latach 1587–1608*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej*, s. 247–252; idem, *Magnaci – członkowie elity posiadający możliwość skutecznego wpływu na decyzje organów władzy Rzeczypospolitej*, w: *Honestas & turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Białystok 2019, s. 41–53; W. Kriegseisen, op. cit., s. 105–110, 142–168.

²⁵ A. Macuk, *Sejmiki województwa mściłauskiego za panowania Augusta III*, w: *Unie między państwowe*, s. 350–375.

²⁶ W. Kriegseisen, op. cit., s. 105; J. Stolicki, *Magnateria na sejmikach ukraińskich we Włodzimierzu za panowania królów rodaków 1669–1695*, w: *Patron i dwór*, s. 359–363; J. Krupa, *Senatorowie w kampaniach przedsejmowych za Jana III Sobieskiego*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej*, s. 157–160.

ne, chociaż skupione z reguły wokół jasno określonego przywództwa, w których jednak strefy szarości, a więc wzajemnego przenikania się interesów i wpływów, miały wyraźne miejsce²⁷. Mechanizm tworzenia tych grup, jak również wyznaczenia sfer, czy stref działania mógł być nie tylko różny, ale także zmienny, zależny od doraźnych, a niekiedy też bardziej długofalowych interesów poszczególnych liderów sejmików²⁸. Można było też wskazać na pewną emancypację tych liderów i ich skupienie się wokół określonych celów, które nie zawsze musiały być tylko polityczne, albowiem spektrum spraw ich interesujących bywał różny, ale z reguły były nakierowane na osiągnięcie określonych rezultatów. Stawały się też czasem sejmiki, i to często wskutek postawy ich magnackich liderów, miejscem znoszenia się z wpływami obcymi, gdy sejmiki służyły realizacji ich celów. W roli tej magnaci występowali nierzadko jako obcy agenci, organizując wokół siebie całe nieformalne koterie, pozwalające zrealizować ich plany. Korupcja, która obecna była jako zjawisko, a także przypadki zwykłych, pospolitych czy politycznych przestępstw, które zdarzały się na sejmikach, bywały regułą działania. Pozwalały wąskim grupom realizować zadania, mające zwykle wymiar partykularny. Niekiedy jednak, zwłaszcza w okresach dezintegracji suwerenności, a więc na przełomie XVII i XVIII w., zdarzało się bardziej licznym grupom szlachty nie do końca zbałamuconej uzyskiwać pewną przewagę, pozwalającą na przeprowadzenie działań o różnym charakterze²⁹, ale związanych z ich interesem środowiskowym³⁰. Były to jednak sytuacje ekstraordynaryjne, odbiegające z reguły od rozwiązań powszechnych, chociaż nierzadko dramatycznie się objawiające, jak

²⁷ W. Kriegseisen, op. cit., s. 110–113; A. Macuk, *Wybory posłów sejmowych na sejmikach powiatowych Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1758 roku*, w: *Kultura parlamentarna*, s. 367–378.

²⁸ A. Macuk, *Wybór pisarzy Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 40. XVIII w.*, w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Opole 2008, s. 105–124; idem, *Między dworem królewskim a stronnictwami magnackimi: sprawa Jana Massalskiego w latach 1759–1760*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej*, s. 167–169.

²⁹ W. Kriegseisen, op. cit., s. 119–124.

³⁰ Związane było to z funkcjonowaniem sejmiku gospodarskiego, obradującego po sejmiku deputackim, który pojawił się już w pierwszej połowie XVII w., zajmując się sprawami podatkowymi, załatwianiem spraw lokalnych, kwestiami lokalnego bezpieczeństwa, przejmując z czasem, wskutek postępującej dezintegracji i narastania trudności w funkcjonowaniu Rzeczypospolitej, sprawy lokalnych społeczeństw. A.B. Zakrzewski, op. cit., s. 178–182. Zob. także A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 208–212; K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981, s. 108; A. Lityński, *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice 1974, s. 35–38; S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa*, s. 70, 72.

choćby wystąpienie szlachty, kierowanej przez przedstawicieli innych rodów magnackich przeciwko Sapiehom na Litwie w pierwszych latach XVIII w., które miało swoje korzenie między innymi w walce sejmikowej³¹.

Postawione na wstępie pytanie: czyje były sejmiki w Rzeczypospolitej, ale nie Rzeczypospolitej sejmikowej czy też sejmikującej, gdyż takie pojęcia wyznaczałyby zupełnie odmienne możliwości ujęcia sprawy, odnosi się do strukturalnego spojrzenia na Rzeczpospolitą jako państwa, w którym lokalne, terytorialne organy władzy wyznaczały w pewnym sensie więzi, jak też stopień tych związków, zwłaszcza w okresie, w którym zachwiana została łączność pionowa, a do głosu doszły czynniki dezintegracyjne. Odpowiedź na pytanie, do kogo ta struktura w sensie politycznym należała, była z pewnością w swoim znaczeniu zmienna, ale jednak oprócz ją można na pewnych oczywistych przesłankach. Sejmiki, zwłaszcza w okresach zawirowań politycznych, jakie miały miejsce w końcu XVII i w pierwszej połowie XVIII w., nabierając znaczenia, jako organy faktycznie istniejące i w ujęciu partykularnym łatwiejsze do opanowania, stwarzały magnaterii okazję, by je wykorzystać do realizacji własnych interesów, okazję, której nie można było pominąć. A zatem niewątpliwie udział magnaterii w tych procesach, niezależnie od tego czy pełnili określone funkcje dygnitarskie, czy też ich nie pełnili, ale mieli możliwości szerokiego działania na sejmikach, był nie tylko szczególnie, lecz niewątpliwie znaczący, by nie powiedzieć dominujący i rozstrzygający.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych, *Acta terrestria et castriensia Varsaviensia*, t. 87, s. 19v.

Źródła drukowane

Elementa ad Fontium Editiones, t. 39, Romae 1976, nr 1235.

Ius Polonicum, wyd. J.W. Bandtkie, Warszawa 1831, s. 266–267.

Volumina Legum, t. 1–8, Warszawa 1732–1782.

Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, Cz. II, oddz. 1, wyd. T. Działyński, Poznań 1861, s. 51.

³¹ A. Rachuba, *Hegemonia Sapiechów na Litwie jako przejaw skrajnej dominacji magnaterii w życiu kraju*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz przy współudziale E. Dubas-Urwanowicz i P. Guzowskiego, Białystok 2003, s. 217–229.

Doktryna

Przyłuski Jakub, *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae*, Kraków 1551–1553, fol. 288.

Opracowania

Achremczyk S., *Organizacja i funkcjonowanie sejmiku generalnego Prus Królewskich w XVIII w.*, Toruń 1982.

Achremczyk S., *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772. Skład społeczny i działalność*, Olsztyn 1981.

Balzer O., *Uwagi o prawie zwyczajowym i ustawniczym w Polsce*, KH 2, 1888, 1, s. 180–192.

Bardach J., *Historia sejmiku polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984.

Bednaruk W., *Sejmiki deputackie województw południowo-wschodniej Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku*, w: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – Idee – Prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003, s. 259–267.

Bobrzyński M., *O ustawodawstwie nieszawskim*, Kraków 1873.

Bondyra W., *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005.

Bosek R., *Stanowisko sejmiku proszowickiego w sprawach skarbowych w latach 1572–1648*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 504, Historia 34, 1981, s. 91–98.

Brzozowski A., *Specyfika klientelizmu wielkopolskiego w XVII wieku*, w: *Patron i Dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 374–381.

Burkietowicz A., *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009.

Chodynicki H., *Sejmiki ziem ruskich w wieku XV*, Lwów 1906.

Choińska-Mika J., *Między społeczeństwem szlacheckim a władzą. Problemy komunikacji, społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza*, Warszawa 2002.

Choińska-Mika J., *Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej w latach 1587–1605 w opinii szlachty różańskiej*, w: *Kultura, polityka, dyplomacja. Studia ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, red. A. Bartnicki et al., Warszawa 1990, s. 91–107.

Choińska-Mika J., *Sejmiki koronne XVI–XVII wieku. Problemy badawcze*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 13–23.

Choińska-Mika J., *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998.

Choińska-Mika J., *Sejmiki mazowieckie z przełomu XVI i XVII w. O zagrożeniach bezpieczeństwa publicznego Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 5, 1995, s. 19–28.

Ciesielski T., *Sejmiki wobec kwestii bezpieczeństwa publicznego w czasach Augusta III – milicje wojewódzkie*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 319–330.

Czapliński W., *Rola sejmików w kształtowaniu się kultury politycznej w Polsce*, w: *Dzieje kultury politycznej w Polsce*, red. J.A. Gierowski, Warszawa 1977, s. 42–50.

Dubas-Urwanowicz E., *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewskich po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998.

- Dworzaczek W., *Rozwój życia sejmikowego. Wpływy polityczne magnatów (od pocz. XVI do poł. XVII w.)*, w: *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1969, s. 507–515.
- Dybaś B., *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński, w latach 1617–1717 (Z dziejów instytucji stanowej)*, Toruń 2004.
- Dydała J., *Sejmiki powiatowe województwa pomorskiego w czasach saskich i stanisławowskich (1696–1772)*, ZH 52, 1987, 4, s. 79–101.
- Dzięgielewski J., *Magnaci – członkowie elity posiadający możliwość skutecznego wpływu na decyzje organów władzy Rzeczypospolitej*, w: *Honestas & turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Białystok 2019, s. 41–53.
- Dzięgielewski J., *Możnowładcy mazowieccy wobec konfliktów wewnętrznych w RP w latach 1587–1608*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012, s. 247–252.
- Dzięgielewski J., *Sejmy elekcyjne. Elektorzy. Elekcje 1573–1674*, Pułtusk 2003.
- Filipczak W., *Sejmiki województwa płockiego w latach 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 8, 2009, 2, s. 23–62.
- Filipczak W., *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012.
- Filipczak-Kocur A., *Litewskie sądownictwo skarbowe 1591–1717*, w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań: XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Warszawa 2008, s. 89–104.
- Filipczak-Kocur A., *Sejmik sieradzki za Wazów [1587–1668]*, Opole 1989.
- Gawron P., *Sejmiki koronne wobec problemu hiberny wojska kwarciarnego w czasach Władysława IV Wazy (1632–1648)*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 125–154.
- Gierowski J.A., *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948.
- Gierowski J.A., *Szlachecki samorząd województw i ziem w XVI–XVIII w.*, w: *Studia z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. K. Matwijowski, Z. Wójcik, Wrocław 1988, s. 151–159.
- Glabisz G., *Prawo i bezprawie w praktyce ustrojowej funkcjonowania sejmików dawnej Rzeczypospolitej (XVIII wiek). Uwagi wstępne*, w: *Między barokiem a oświeceniem. Prawo i bezprawie*, red. S. Achremczyk, J. Kielbik, Olsztyn 2018, s. 159–169.
- Jurgaitis R., *Funkcjonowanie sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795. Między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 35–53.
- Kłodziński A., *W sprawie przywilejów nieszawskich*, w: *Studia historyczne wydane ku czci Prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 264–273.
- Konieczna D., *Ustrój i funkcjonowanie sejmików elekcyjnych w powiecie brzeskolitewskim do 1764*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 43–57.
- Korwin-Szymanowski M., *Tworzenie elit regionalnych aktywnej politycznie szlachty zachodniego Mazowsza w XVIII wieku* (nieopublikowana praca doktorska obroniona na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2022).
- Kościelniak K., *Przez pole bitwy do magnaterii. Przyczynek do kariery społecznej w Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII wieku*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012, s. 757–771.

- Kowalska E., *Organizacja i działalność sejmiku brzesko-litewskiego w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, „Lituanio-Slavica Posnaniensia”, 13, 2008, s. 69–93.
- Kozyński R., *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006.
- Kozyński R., *Sejmiki szlacheckie a problematyka wyznaniowa w latach 1648–1772. Próba generalizacji zagadnień na podstawie akt województwa ruskiego*, w: *Conventa et parlamenta. Studia i szkice z dziejów parlamentaryzmu*, red. T. Matuszak, Piotrków Trybunalski 2015, s. 21–39.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Król A., *Sejmik ziem lwowskiej, przemyskiej i sanockiej w Sądowej Wiszni za panowania Wazów (1587–1668)*, Przemyśl 2018.
- Krupa J., *Senatorowie w kampaniach przedsejmowych za Jana III Sobieskiego*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012, s. 157–160.
- Leszczyński J., *Siedemnastowieczne sejmiki a kultura polityczna szlachty*, w: *Dzieje kultury politycznej w Polsce*, red. J.A. Gierowski, Warszawa 1977, s. 51–68.
- Litwin H., *Równi do równych. Kijowska reprezentacja stanowa 1569–1648*, Warszawa 2009.
- Lityński A., *Małopolskie sądy skarbowe do roku 1717*, CPH, 24, 1972, 2, s. 107–123.
- Lityński A., *O głosowaniu na sejmikach (1674–1793). Zagadnienia prawnoustrojowe*, w: *Z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu”, Historia, 26, 1988, s. 85–101.
- Lityński A., *O modelu monografii sejmiku*, CPH 27, 1985, 1, s. 145–161.
- Lityński A., *Ochrona sejmików w polskim ustawodawstwie karnym XVI–XVIII w.*, „Przegląd Prawa i Administracji”, 7, 1976, s. 229–242.
- Lityński A., *Problem szlacheckiego prawa zgromadzeń ziemskich w Polsce w XVII i XVIII w.*, CPH 26, 1974, 1, s. 175–183.
- Lityński A., *Przestępstwa polityczne w polskim prawie karnym XVI–XVIII wieku*, Katowice 1976.
- Lityński A., *Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII wieku*, KH 49, 1992, 4, s. 17–34.
- Lityński A., *Sejmik jako instytucja demokracji szlacheckiej*, w: *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1999, s. 71–86.
- Lityński A., *Sejmiki dawnej Rzeczypospolitej*, PH 66, 1975, 2, s. 295–304.
- Lityński A., *Sejmiki ziemskie koronne Rzeczypospolitej w okresie oligarchii*, CPH 35, 1983, 1, s. 177–192.
- Lityński A., *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice 1974.
- Lityński A., *W kwestii suwerenności wewnętrznej Rzeczypospolitej w epoce oligarchii*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, Prace Prawnicze 1971, t. 2, s. 143–163.
- Lityński A., *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, 5, Prace Prawnicze, 1, Katowice 1970, s. 89–105.
- Macuk A., *Między dworem królewskim a stronnictwami magnackimi: sprawa Jana Massalskiego w latach 1759–1760*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012, s. 167–169.
- Macuk A., *Sejmiki województwa mściławskiego za panowania Augusta III*, w: *Unie między państwowe. Parlamentaryzm. Samorządność. Studia z dziejów ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczak et al., Warszawa 2020, s. 350–375.
- Macuk A., *Wybory posłów sejmowych na sejmikach powiatowych Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1758 roku*, w: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej. Studia*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 367–378.

- Macuk A., *Wybór pisarzy Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 40. XVIII w.*, w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Opole 2008, s. 105–124.
- Makiła D., *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Geneza – obowiązywanie – stosowanie. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2012.
- Makiła D., *Historia prawa w Polsce*, Warszawa 2008.
- Makiła D., *Prerogatywa królewska wobec sejmików w polskim prawie ustrojowym drugiej połowy XVI w.*, w: *Szlachta polska i jej dziedzictwo. Księga na 65 lat Prof. dr hab. Jana Dziegielewskiego*, red. D. Kuźmina, R. Lolo, K. Łatak, E. Potkowski, Warszawa 2013, s. 99–110.
- Makiła D., *Rzeczpospolita samorządna. Kilka uwag o decentralizacji suwerenności państwa szlacheckiego w końcu XVII i pierwszej połowie XVIII wieku*, w: *Administracja państwowa i samorząd w ujęciu historycznoprawnym. Wybrane zagadnienia*, red. E. Mreńca, P.B. Zientarski, B. Czwojdrak, Warszawa 2018, s. 27–42.
- Makiła D., *Rzeczpospolita zdywersyfikowanego prawa (uwagi o porządku prawnym Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.)*, „Państwo i Prawo” 72, 2017, 3, s. 91–102.
- Makiła D., *Władza wykonawcza w Rzeczypospolitej. Od połowy XVII w. do 1763 r. Studium historyczno-prawne*, Toruń 2003.
- Mazur K., *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006.
- Moniuszko A., *Sejmiki mazowieckie wobec prób reformy koronnego procesu ziemskiego w latach 1587–1648*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 73–88.
- Nagielski M., *Sejmiki deputackie wobec sprawy Jerzego Sebastiana Lubomirskiego we wrześniu 1665 roku*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 199–225.
- Naworski Z., *Sejmik generalny Prus królewskich 1569–1772. Organizacja i funkcjonowanie na tle systemu zgromadzeń stanowych prowincji*, Toruń 1992.
- Noailles H.E., *Henri de Valois*, t. 3, Paris 1867.
- Olszewski H., *Praktyka limitowania sejmików*, CPH 13, 1961, 1, s. 33–55.
- Olszewski H., *Rządy sejmikowe a problem samorządności w dawnej Polsce. Uwagi historyka prawa*, w: *Gospodarka – administracja – samorząd*, red. H. Olszewski, B. Popowska, Poznań 1997, s. 365–377.
- Opaliński E., *Sejmiki południowo-wschodnie a Rzeczpospolita w latach 1587–1648*, w: *Ludzie, kontakty, kultura XVI–XVIII w. Prace ofiarowane Profesor Marii Boguckiej*, red. J. Kowecki, J. Tazbir, Warszawa 1997, s. 81–91.
- Opaliński E., *Sejmiki szlacheckie wobec kwestii tolerancji religijnej w latach 1587–1648*, OiRP 34, 1989, s. 21–40.
- Pawiński A., *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*, Warszawa 1978.
- Pawiński A., *Sejmiki ziemskie, początek ich i rozwój aż do ustalenia się posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmu walnego*, Warszawa 1895.
- Perlakowski A., *Sejmik województwa krakowskiego wobec problemów eksploatacji i handlu solą w czasach Augusta II (1697–1735)*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 263–276.
- Piekosiński F., *Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, RWHF PAU, ser. 2, t. 14, 1900, s. 171–251.

- Plaža S., *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa 1984.
- Plaža S., *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa 1987.
- Pomykaj S., *Sejmiki wielkopolskie w Środzie w latach 1733–1763*, Kalisz 1932.
- Prochaska A., *Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów*, RWHF PAU, ser. 2, t. 13, 1899, s. 1–184.
- Prochaska A., *Sejmiki wiszeńskie w czasach trzech elekcji pojagiellońskich*, KH 17, 1903, s. 363–404, 544–595.
- Przyboś K., *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich [1697–1763]*, Kraków 1981.
- Rachuba A., *Hegemonia Sapiehów na Litwie jako przejaw skrajnej dominacji magnaterii w życiu kraju*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz przy współudziale E. Dubas-Urwanowicz i P. Guzowskiego, Białystok 2003, s. 217–229.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Radaman Andrej, *Samorząd sejmikowy w powiatach województwa nowogródzkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1565–1632*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 55–103.
- Rolnik D., *Sejmiki poselskie drugiej połowy panowania Stanisława Augusta. O czynnikach i motywacjach decydujących o wyborze posłów sejmowych*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 331–355.
- Roman S., *Przywileje niezawskie*, Wrocław 1957.
- Sawicki M., *Sejmiki litewskie wobec próby połączenia konwokacji z elekcją w 1648 roku*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 10, 2007, s. 97–103.
- Siedlecki J., *Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku*, PH 80, 1989, 2, s. 241–272.
- Siemiński J., *Od sejmików do sejmu 1454–1505*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, s. 445–460.
- Siemiński J., *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*, RWHF PAU, ser. 2, t. 23, Kraków 1906, s. 260–322.
- Sobczak J., *Sejmiki województwa podlaskiego po reformie w r. 1791*, SH 29, 1986, 4, s. 517–540.
- Sobczak J., *Wielkopolski samorząd szlachecki*, „*Kronika Wielkopolska*”, 1990, nr 3, s. 5–14.
- Sochaniewicz S., *Z dziejów sejmiku wiszeńskiego (1673–1732)*, KH 29, 1915, 1–4, s. 17–54.
- Sosin S., *Reforma sejmików na Sejmie Czteroletnim*, „*Korpus Kadetów nr 2*”. W 10. rocznicę istnienia 1919/20–1929/30, Chełmno 1930, s. 19–86.
- Stolicki J., *Magnateria na sejmikach ukraińskich we Włodzimierzu za panowania królów rodaków 1669–1695*, w: *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 359–363.
- Sucheni-Grabowska A., *O sejmiku ziemi liwskiej w latach 1542–1695*, w: *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. T. Chynczewska-Hennel, Warszawa 1993, s. 29–38.
- Szczygielski W., *O nową ustawę sejmikową. Rezultaty głosowania sejmowego z 24 marca 1791 r.*, w: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej. Studia*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 495–504.

- Śreniowski S., *Organizacja sejmiku halickiego*, Lwów 1938.
- Talik M., *Stanowisko sejmików mało- i wielkopolskich wobec spraw podatkowych w pierwszej i na początku drugiej połowy XVII w.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Nr 504, Historia 34, 1981, s. 67–83.
- Ternes J., *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004.
- Ternes J., *Sejmiki ziemskie i ich miejsce w systemie parlamentarnym szlacheckiej Rzeczypospolitej*, w: *Między konstytucją Nihil Novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm polski w XVI–XXX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005, s. 83–97.
- Trawicka Z., *Sejmik przedkonwokacyjny wiszeński z 3 czerwca 1632 r.*, „Studia Historyczno-Prawne”, Opole 2004, s. 315–321.
- Trawicka Z., *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572–1696*, Kielce 1985.
- Tygielski W., *Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku*, w: *Władza i społeczeństwo w XVI–XVII wieku. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Kamler, Warszawa 1989, s. 261–281.
- Ujma M., *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003.
- Ujma M., *Stosunek sejmiku lubelskiego do polityki zagranicznej Rzeczypospolitej w latach 1587–1632*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich Opolu”, Historia, 27, 1990, s. 59–77.
- Ujma M., *Stosunek sejmiku lubelskiego do problemów skarbowych w świetle jego uchwał z lat 1572–1696*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich Opolu”, Historia, 30, 1994, s. 124–147.
- Urban W., *Sprawy kościelne na sejmikach odbywanych w Małopolsce 1535–1548*, w: *Z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu”, Historia, 26, 1989, s. 193–202.
- Uruszczak W., *Sejm walny koronny 1506–1540*, Warszawa 1981.
- Uruszczak W., *Zwyczaj a ustawa w staropolskiej myśli prawniczej*, w: *Z historii państwa, prawa, miast i Polonii. Prace ofiarowane Profesorowi Władysławowi Ćwikowi w czterdziestolecie Jego pracy twórczej*, red. J. Ciągwa, T. Opas, Rzeszów 1992, s. 263–277.
- Urwanowicz J., *Funkcjonowanie sejmików podlaskich w XVI–XVIII wieku. Typowość czy specyfika*, w: *Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Jankowski, A. Klonder, Bydgoszcz 2004, s. 105–119.
- Vinnyczenko O., *Regionalne struktury polityczne i samorządowe ziem ukraińskich Rzeczypospolitej w latach 1572–1668. Różne poziomy i wzajemne relacje (zarys ogólny)*, w: *Unie między państwowe. Parlamentaryzm. Samorządność. Studia z dziejów ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczak et al., Warszawa 2020, s. 429–451.
- Wagner M., *Sejmik ziemi liwskiej w dobie Jana III Sobieskiego (1674–1696). Zarys problematyki*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 253–262.
- Wierzbiński L.A., *Sejmiki relacyjne w Koronie z roku 1673*, w: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013, s. 245–251.
- Wisner H., *Kilka pytań w związku z formami instytucjonalnymi życia publicznego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Czasy pierwszych Wazów*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 25–33.

- Wisner H., *Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja wileńska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 3: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku. W kręgu polityki i kultury*, Warszawa 1989, s. 51–66.
- Włodarczyk J., *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973.
- Wroniszewski Ł., *Wzrost znaczenia sejmików w czasach Stefana Batorego na przykładzie sejmiku 1578 roku*, w: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej. Studia*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 129–141.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.
- Zwierzykowski M., *Geneza i konsekwencje reform sejmików w konstytucjach Sejmu Niemego*, w: *Sejm Niemy. Między mitem a reformą państwa*, red. M. Zwierzykowski, Warszawa 2019, s. 241–265.
- Zwierzykowski M., *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003.
- Zwierzykowski M., *Między sejmem a samorządem terytorialnym. Konsekwencje ustrojowe funkcjonowania sejmików dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Unie Międzypaństwowe. Parlamentaryzm. Samorządność. Studia z dziejów ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. W. Uruszczyk et al., Warszawa 2020, s. 453–468.
- Zwierzykowski M., *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.

Abstract

The Republic of Sejmiks in the 17th–18th centuries. Whose were they?

Keywords: sejmiks, magnate, system, nobility, the Commonwealth of the 17th–18th centuries

The article presents the places of sejmiks in the legal system of the Commonwealth, their function and political role in the political system of the Commonwealth in the 16th–18th centuries. The purpose of the work is to reconstruct against the background of these conditions the model line of division of power in the sejmiks and the mechanisms of their functioning taken from the political and legal side, and in particular to reconstruct and define the place, role and importance of the activities of the magnates in the sejmiks of this period. It will be of particular importance to show these phenomena against the background of the then-occurring phenomenon of the decentralization of the sovereignty of the Commonwealth, especially at the turn of the 18th century, in which the sejmiks were important organs of power, undertaking tasks beyond the conventionally accepted scope of their activities. In this context, it was important to show the course of political processes in the ac-

tions and functioning of the sejmiks, especially the behavior and conduct of the magnates in them, for whom the sejmik was a place to maintain political influence, but also to participate in the exercise of power.

Translated by Stefan Kubiak